

شرایط دعا

غلامرضا سعادت

اگر معرفت شما به خداوند کامل باشد، با دعای شما کوه‌ها از بین می‌روند.»

به امام صادق علیه السلام گفته شد: «فَمَا بَالُنَا نَدْعُوهُ فَلَا يَسْتَجَابُ لَنَا؟» چرا دعای ما نمی‌کنیم ولی دعای ما مستجاب نمی‌شود؟
آن حضرت فرمودند: «لِأَنَّكُمْ تَدْعُونَ مَنْ لَا تَعْرِفُونَهُ؟» چون کسی را می‌خوانید که او را نمی‌شناسید.»

۲- یقین به اجابت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ؟» خدا را با یقین

در آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام شرایطی برای دعا بیان شده است. بعضی از این شرایط باید قبل از انجام دعا بوجود آمده باشد و برخی از آن‌ها باید در هنگام دعا و مناجات با پروردگار رعایت شود. در این مقاله به صورت مختصر این دو گونه شرایط را بیان خواهیم کرد.

شرایط پیش از دعا

۱- شناخت خدا

شناخت خداوند متعال یکی از شرایط پذیرش دعاست و بدون شناخت، دعا مستجاب نمی‌شود.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ عَرَفْتُمْ اللَّهَ حَقَّ مَعْرِفَتِهِ لَرَأَلْتُمْ لِدَعَائِكُمُ الْجِبَالَ!»

۱- جامع الصغير، ج ۲، ص ۴۳۲، ح ۷۴۴۸.

۲- بحر المعارف، ج ۱، ص ۲۱.

۳- عدة الداعي، ص ۱۰۵.

به اجابت دعا، بخوانید.»

دلیل این شرط این است که اجابت دارای مراتبی است و ما به تمام مصالح و مفاسد امور آشنایی نداریم، و نفس خواستن از خداوند نوعی عبادت و اظهار خضوع در مقابل خداوند است که خداوند این حالت تواضع و اظهار نیاز را بر طبق رحمت و اسعاش بدون پاداش نمی گذارد.

پس در هر حال هیچ دعایی بدون پاداش نخواهد بود، لذا دعا کننده همواره یقین به اجابت دارد.

امام سجاده علیه السلام در دعای ابو حمزه می گوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعِدُّ سُبُلَ الْمَطَالِبِ إِلَيْكَ مُسْرَعَةً وَمَنَاهِلَ الرَّجَاءِ لَدَيْكَ مُسْرَعَةً، وَالْأَسْتِعَانَةَ بِفَضْلِكَ لِمَنْ أَمَلَكَ مُبَاحَةً وَأَنْوَابَ الدُّعَاءِ إِلَيْكَ لِلصَّارِحِينَ مَفْتُوحَةً وَأَعْلَمُ أَنَّكَ لِلرَّاجِحِينَ بِمَوْضِعِ الْجَابَةِ!»

خدایا راه های درخواست از تو را هموار می بینم و چشمه های امید به سوی تو را سرشار و یاری جستن به فضل تو را برای هر که امیدوار باشد روا و درهای دعا به آستانت را برای فریادکنندگان باز می بینم و می دانم که تو برای امیدواران اجابت کننده ای.»

و نیز در همین دعا می خوانیم: «وَلَيْسَ مِنْ صِفَاتِكَ أَنْ تَأْتُرَ بِالسُّؤَالِ وَتَمْنَعَ الْعَطِيَّةَ؟»

در شأن تو نیست که به سؤال امر کنی و از اجابت منع کنی.»

و خداوند متعال در حدیث قدسی می فرماید: «أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلَا يَظُنُّ بِي إِلَّا خَيْرًا»^۳؛

من طبق گمان بنده ام با او عمل می کنم، پس باید همواره به من خوش گمان باشد.»

۳- ترک محرمان

کسی که از آقای خود چیزی می خواهد و محتاج اوست، سعی می کند کاری را که مورد رضایت مولایش نیست انجام ندهد. مخالفت با مولی زمینه ساز غضب و خشم اوست و عطا و بخشش در حال خشم امکان ندارد، اگر از خدا چیزی می خواهیم و انتظار اجابت داریم، باید به عهد خود نسبت به خداوند وفادار باشیم و اوامر و نواهی او را رعایت کنیم.

۱- مفاتیح الجنان، دعای ابو حمزه ثمالی.

۲- همان.

۳- المیزان، ج ۲، ص ۳۷.

خداوند متعال می فرماید: ﴿أَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ﴾؛^۱

«شما به پیمانی که با من بسته اید وفادار باشید تا من هم به پیمان خود عمل کنم.»

لازم به ذکر است که در پیشگاه خداوند متعال ترک گناه از انجام نیکی ها بیشتر اهمیت دارد.

امام علی علیه السلام می فرماید: «إِحْتِنَابِ السَّيِّئَاتِ أَوْلَىٰ مِنْ إِكْتِسَابِ الْحَسَنَاتِ»؛^۲

ترک گناهان بر انجام نیکی ها ترجیح دارد.»

از جمله گناهایی که مانع اجابت دعا می شود، خوردن مال حرام است.

امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَرْفَعُ إِلَيْهِ دُعَاءَ عَبْدٍ وَفِي بَطْنِهِ حَرَامٌ»؛^۳

«خداوند دعای کسی را که حرام

خورده باشد به سوی خود بالا نمی برد.»

نکردیم کاری در این بندگی ها

ندیدیم خیری از این زندگی ها

از این زندگی ها نشد کام حاصل

در این بندگی ها ست شرمندگی ها

بیا تا تلافی کنیم آنچه بگذشت

که داریم از عمر شرمندگی ها

۴- صدقه، مسجد، عطر

حضرت صادق علیه السلام فرمود: «كَانَ أَبِي إِذَا طَلَبَ الْحَاجَّةَ طَلَبَهَا عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ فَأَذَا أَرَادَ ذَلِكَ قَدَّمَ شَيْئًا فَتَصَدَّقَ بِهِ وَشَمَّ شَيْئًا مِنْ طَيِّبٍ وَرَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَدَعَا فِي حَاجَتِهِ بِمَا شَاءَ اللَّهُ»؛^۴

پدرم گاهی که حاجتی داشت، آن را وقت زوال شمس طلب می کرد. پس وقتی که آن را اراده می کرد، چیزی را مقدم داشته و صدقه می داد و عطر می زد و به مسجد می رفت و حاجت خود را از خدا می خواست.»

۵- تختم به فیروزه و عقیق

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ إِنِّي لَا أُسْتَحْيِي مِنْ عَبْدٍ يَرْفَعُ يَدَهُ وَفِيهَا خَاتَمٌ فَيُرْوِّجُ فَأَرَدَهَا حَاطِبَةً»؛^۵

خداوند می فرماید: من شرم دارم دعای بنده ای را که دست خود را بلند می کند و فیروزه در آن است رد کنم، در حالی که به آرزو نرسیده باشد.»

۱- بقره/۴۰.

۲- غرالحکم، ص ۵۷.

۳- بحارالانوار، ج ۹۳، ص ۳۲۱.

۴- وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۱۱۶.

۵- بحارالانوار، ج ۹۳، ص ۳۲۱.

آن‌ها را مستجاب می‌کند. پس اگر چهل نفر نباشند، چهار نفر هر کدام ده مرتبه دعا کنند و اگر چهار نفر [هم] نباشد، یک نفر چهل مرتبه دعا کند، خداوند عزیز و جبار دعا را مستجاب می‌کند.

شرایط حین دعا

۱- شروع با «بسم الله»

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «الْأَمِيرُ دُعَاءُ أَوْلَاهُ» بسم الله الرحمن الرحيم^۳؛
دعائی که اولش بسم الله الرحمن الرحیم گفته شود، رد نمی‌شود.

ز شسر دیوبه درگاه ما بیار پناه
به آب مغفرت ما بشوی لوح گناه
کمر به خدمت ما بند روز و شب از جان
به هر چه امر کنیمت، بگوی «بسم الله»
۲- حمد و ثنای خداوند،

۳- صلوات، ۴- اقرار به گناه

امام صادق علیه السلام فرمود: «إِيَّاكُمْ أَنْ تَسْأَلَ أَحَدٌ مِنْكُمْ رَبَّهُ شَيْئاً مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ حَتَّى يَبْدَأَ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللَّهِ»؛
بپر هیزید از اینکه یکی از شما

و امام صادق علیه السلام فرمود: «لَا تُرْفَعُ كَفُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ كَفِّ فِيهِ خَاتَمُ عَقِيقٍ»؛

هیچ دستی به سوی خدا بالا نرفته است که نزد خدا محبوب‌تر از دستی باشد که انگشتر عقیق در آن است.

۶- رد مظلالم:

امام صادق علیه السلام فرمود: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَسْتَجَابَ لَهُ فَلْيَطْلُبْ كَسْبَهُ وَلْيَخْرِجْ مِنْ مَظَالِمِ النَّاسِ وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْفَعُ إِلَيْهِ دُعَاءَ مَنْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ»؛

هر کس می‌خواهد دعایش مستجاب شود، باید حق الناس را از سرمایه‌اش جدا کند. بدرستی که کسی که حق الناس به عهده‌اش باشد دعایش به سوی خدا بالا نمی‌رود.

۷- دعا کنندگان ۴۰ نفر باشند یا...

امام صادق علیه السلام فرمود: «مَا مِنْ رَهْطٍ أَرْبَعِينَ رَجُلًا اجْتَمَعُوا فَدَعَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي أَمْرِ إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونُوا أَرْبَعِينَ فَأَرْبَعَةٌ يَدْعُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَشْرَ مَرَّاتٍ، فَإِنْ لَمْ يَكُونُوا أَرْبَعَةً فَوَاحِدٌ يَدْعُو اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَرْبَعِينَ مَرَّةً يَسْتَجِيبُ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ»؛

هیچ گروه چهل نفری خداوند را در کاری نمی‌خوانند مگر اینکه دعای

۱- همان.

۲- سفینه البحار، ج ۳، ص ۵۱.

۳- بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۱۴.

۴- همان.

مودت و محبت وجود دارد که مهم‌ترین این حلقات مودت و محبت پیامبر اکرم ﷺ و آل طاهرین حضرتش هستند. خداوند درود و صلوات بر پیامبر اکرم و اهل بیت او را اجابت می‌کند و اگر حاجت دیگری در کنار این صلوات مطرح شود نیز به اجابت می‌رساند.

امام علی علیه السلام می‌فرماید: «إِذَا كَانَ لَكَ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ حَاجَةٌ فَلَا بُدَّ بِمَسْئَلَةِ الصَّلَاةِ عَلَيَّ وَرَسُولِي اللَّهُ ثُمَّ سَأَلْتَ حَاجَتَكَ فَإِنَّ اللَّهَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ حَاجَتَيْنِ فَيَقْضِي إِحْدَاهُمَا وَيَمْنَعُ الْأُخْرَى؟»

هرگاه از خداوند چیزی خواستی با صلوات بر پیامبر شروع کن و سپس حاجت خود را بخواه، به درستی که خداوند شانس بالاتر از این است که از دو چیزی که از او خواسته می‌شود یکی را اجابت کند و دیگری را اجابت نکند.

و امام صادق علیه السلام فرمود: «الْأَيْزَالُ الدُّعَاءُ مَخْجُوبًا حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ

بدون مدح و ثنای پروردگارش از او چیزی از حاجت‌های دنیا و آخرت نخواهد، مگر اینکه با ستایش خداوند شروع کند.»

از آن حضرت سؤال شد: چگونه خداوند را مدح کنیم؟ فرمود: بگو: «يَا مَنْ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيَّ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ، يَا مَنْ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ، يَا مَنْ هُوَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَى، يَا مَنْ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ؟»

ای کسی که از رگ گردن به من نزدیک‌تری، ای کسی که بین انسان و قلب او حائل می‌شوی، ای کسی که در جایگاه بلندی، ای کسی که چیزی مانند او وجود ندارد.»

امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّا كُنْمُ إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُسْأَلَ شَيْئًا مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ حَتَّى يَبْدَأَ بِالْفَنَاءِ عَلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَالْمَدْحِ لَهُ وَالصَّلَاةِ عَلَيَّ النَّبِيِّ؟»

هرگاه یکی از شما خواست از پروردگار خود حاجتی در مورد دنیا و آخرت درخواست کند مبادا بدان مبادرت کند مگر اینکه ابتدا ستایش و مدح خدا نموده و درود بر پیغمبر صلی الله علیه و آله فرستد.

بین خدا و بندگانش حلقاتی از

۱- سفینه البحار، ج ۳، ص ۵۰.

۲- کافی، ج ۴، ص ۲۵۳.

۳- نهج البلاغه، حکمت ۳۶۱.

مُحَمَّدٍ!؛

دعا پیوسته در پرده است تا بر محمد و آل محمد درود فرستاده شود.»

و نیز آن حضرت فرمود: «إِنَّمَا هِيَ الْمِدْحَةُ، ثُمَّ الشَّنَاءُ ثُمَّ الْأَفْرَازُ بِالذَّنْبِ ثُمَّ الْمَسْئَلَةُ»؛

همانا [هنگام دعا] اول مدح (بیان صفات خداوند)، بعد ستایش خداوند (اعتراف به نعمت و شکر او) و بعد اعتراف به گناه و سپس درخواست حاجت است.»

جانِ مرا جانِ تویی، لعلِ مرا کانِ تویی

در دلِ ویرانِ تویی، گنجِ نهانیِ مرا
یک نفس از پیش تو، گر بروم گم شوم

چون به تو آرم پناه، امن و امانیِ مرا

* * *

ای دوايِ دردِ بسی در مانِ ما
وی شفايِ علت و نقصانِ ما

ای به ما آثارِ صنعِ تو پدید

وی تو پنهان در درونِ جانِ ما

ای تو هم آغاز و هم انجامِ خلق

وی تو هم پیدا و هم پنهانِ ما

عاجزیم از شکرِ نعمت‌های تو

عجزِ ما بین، بگذر از کفرانِ ما

ای بسدی از ما و نیکویی ز تو

آن خود کن، پرده پوش آنِ ما

۵- نام بردن حاجت

قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَعْلَمُ مَا يَرِيدُ الْعَبْدُ إِذَا دَعَاهُ وَلَكِنَّهُ يَحِبُّ أَنْ تُبَيِّنَ إِلَيْهِ الْحَوَائِجَ فَإِذَا دَعَوْتَ فَسَمِّ حَاجَتَكَ»؛^۳
خداوند تبارک و تعالی خواسته

بنده را - آنگاه که او را می خواند - می داند، اما دوست دارد خواسته‌ها به درگاهش شرح داده شود، پس هرگاه دعا کردی حاجت خود را ذکر کن.»

۶- دعای پنهانی

خداوند متعال می فرماید:

﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾؛^۴

«پروردگارتان را از روی تضرع و

در پنهانی بخوانید.»

و امام رضا عليه السلام می فرماید:

«دَعْوَةُ الْعَبْدِ سِرًّا دَعْوَةٌ وَاحِدَةٌ تَغْلِبُ سَبْعِينَ دَعْوَةً عَلَانِيَةً؛ یک دعای بنده در نهانی برابر است با هفتاد دعای

۱- اصول کافی، ج ۲، ص ۴۹۱، ح ۱.

۲- همان.

۳- اصول کافی، ج ۲، ص ۴۷۶، ح ۱.

۴- اعراف/ ۵۵.

آشکار. ۱»

برای دعا واجب تر است.»

۷- رقت قلب و گریه

قال الصادق عليه السلام: «إِذَا رَقَّ أَحَدُكُمْ

فَلْيَدْعُ؟»

عمومیت دعا به دو معنی است:

الف: دسته جمعی دعا کردن؛ به همین خاطر، شرط اصلی نماز استسقاء به جماعت نماز خواندن است.

هرگاه رقت قلب پیدا کردید، دعا

کنید.»

ب: برای عموم مردم دعا کردن؛ به همین جهت است که در نماز شب بهتر است چهل مؤمن را دعا کنند و یا به طور کلی بگویند: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ.»

رقت قلب اغلب موجب می شود که اولاً غیر خدا از دل محو شود، و ثانیاً قلب به کلی متوجه خداوند گردد. تا زمانی که دل نشکند و کاملاً متوجه خدا

۹- واسطه کردن پیامبر و اهل

بیت عليه السلام

از داوود برقی نقل شده است که می گفت: «أَتَى كُنْتُ أَسْمَعُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَكْثَرَ مَا يَلِيحُ فِي الدُّعَاءِ عَلَى اللَّهِ بِحَقِّ الْحَمْسَةِ يَعْني رَسُولَ اللَّهِ وَأَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَفَاطِمَةَ وَالْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ عليه السلام؟» من همواره از امام صادق عليه السلام می شنیدم که بیشترین چیزی که امام صادق عليه السلام در دعا بر خداوند اسرار داشت، [دعا کردن] به حق اصحاب خمسه یعنی پیامبر،

نشود مانند ظرفی است که پشتش به طرف آسمان است و هر چه باران رحمت الهی ببارد قطره ای به داخل این ظرف نفوذ نخواهد کرد. قلب غیر رقیق هیچ بهره ای از رحمت دائم الفضل خداوند نخواهد داشت.

حافظ! ز دیده دانه اشکی همی فشان

شاید که مرغ وصل کند قصد دام ما
مرا در این ظلمات آنکه رهنمایی کرد

دعای نیمه شبی بود و گریه سحری

۸- دعا برای همه

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِذَا دُعِيَ

أَحَدُكُمْ فَلْيُعِمَّ فَإِنَّهُ أَوْجِبُ لِلدُّعَاءِ؟»

هرگاه یکی از شما خواست دعا

کند باید عمومی دعا کند، زیرا که آن

۱- اصول کافی، ج ۲، ص ۴۷۶.

۲- همان.

۳- کافی، ج ۱، ص ۲۵۵.

۴- اصول کافی، ج ۲، ص ۵۸۰، ح ۱۱.

امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام بود.»

۱۰- داشتن حالت خوف و رجا

در حین دعا باید به فضل پروردگار امیدوار و از نتیجه اعمال خود نگران و خوفناک باشیم.

امیرالمؤمنین علیه السلام خطاب به خداوند عرض می کند: «وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يُسَارِعُ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُوكَ رَغْبًا وَرَهْبًا!»

[خدایا] مرا از کسانی قرار بده که در کارهای نیک شتابانند و تو را در حال بیم و امید می خوانند.»

و خداوند متعال می فرماید: «وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا»^۲؛ «خدا را در حال بیم و امید بخوانید.»

وجود مقدس امام سجاد علیه السلام در دعای ابو حمزه ثمالی به خداوند عرض می کند: «خَيْرُكَ إِلَيْنَا نَازِلٌ وَشَرُّنَا إِلَيْكَ ضَاعِدٌ»^۳؛

[خدایا] خیر تو بر ما فرود می آید و شر ما به سویت بالا می آید.

و نیز می گوید: «إِذَا رَأَيْتَ مَوْلَايَ دُئُوبِي فَرَعْتُ وَإِذَا رَأَيْتَ كَرَمَكَ طَمِعْتُ»^۴؛ ای مولای من! چون به گناهانم می نگرم ناله ام بلند می شود و چون به گذشت تو

نظر می کنم امیدوار می شوم.»

۱۱- اصرار در دعا

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ يُجِيبُ السَّائِلَ اللَّخْوَحَ»^۵؛

خداوند دعا کننده اصرار کننده را دوست دارد.»

گرم برانی از این در، درآیم از در دیگر
من آن گدا سیمجِ مخلص، کنایه نفهمم
* * *

دکان عاشقی را بسیار مایه باید

دل های همچو آذر چشمان رودباری

۱۲- ختم دعا به قول «مَا شَاءَ اللَّهُ لَأَقُوَّةَ

إِلَّا بِاللَّهِ»

امام صادق علیه السلام فرمود: «مَا مِنْ رَجُلٍ دَعَا فَخَتَمَ دُعَاءَهُ بِقَوْلِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَأَقُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِلَّا أَحْيَبَ حَاجَتَهُ»^۶؛

هیچکس دعایش را به قول «مَا شَاءَ اللَّهُ لَأَقُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» ختم نمی کند مگر اینکه حاجتش برآورده می شود.»

۱- بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۹۳.

۲- اعراف / ۵۶.

۳- مفاتیح الجنان، دعای ابو حمزه ثمالی.

۴- همان.

۵- سفینة البحار، ج ۳، ص ۵۷.

۶- همان، ص ۳۰۶.